

The Impact of Digitalization on Public Administration in the Field of Combating Interethnic Conflicts

UDC: 351:323.15

DOI: <https://doi.org/10.15421/152236>

Kvitka Sergiy¹

D.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3786-9589>, skvitka14790@gmail.com

Karpenko Olexandr²

D.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-9301-7973>, dr.karpenko@kneu.edu.ua

¹*Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)*

²*Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The purpose of the study is to determine the main aspects and directions of the impact of digitalization on the mechanisms of state administration in the field of countering inter-ethnic and inter-confessional conflicts in society. It is considered that important factors in the emergence of inter-ethnic conflicts are the loss of national and social identification by people, in the conditions of comprehensive digitalization of society. It was determined that in this context, changes in the consolidating value orientations of society caused by digital transformation, in particular, shifts in the behavioral and value spheres, which are primarily characteristic of countries that have advanced more than others in the field of digitalization and, obviously, inevitable for the states of other countries, are of particular importance which implement the latest digital technologies as best they can. These trends have naturally blurred the level of social capital and trust in society, the importance of which for harmonious and stable socio-economic and political development is difficult to overestimate. At the same time, in developed countries, the situation is complicated by the fact that in the states of the liberal West, identity politics is usually interpreted in negative categories, it is not considered as a tool for consolidation and harmonization of society, but as a cause of social and international conflicts. It is noted that in the conditions of the intensive formation of a new, "digital" space, against the background of the widespread introduction of digital technologies in various spheres of life, social processes develop very rapidly, or even spontaneously, which complicates the state's ability to predict adverse events. Manifestations of inter-ethnic tension that arise and spread on the Internet in a matter of days, and then develop into full-fledged conflicts, are a particular danger. It is concluded that market mechanisms and digital technologies by themselves do not solve numerous problems facing modern society. Effective solutions are only possible at the level of coordinated efforts and political will of national governments, with the active involvement of the public.

Keywords: digitalization, digital technologies, interethnic conflicts, social identification, dehumanization, state control

Вплив цифровізації на державне управління у сфері протидії міжнаціональним конфліктам

Квітка Сергій¹, Карпенко Олександр²

¹*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)*

²*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)*

Анотація

Мета дослідження полягає у визначенні основних аспектів і напрямків впливу цифровізації на механізми державного управління у сфері протидії міжнаціональним та міжконфесійним конфліктам у суспільстві. Враховується, що важливими чинниками виникнення міжнаціональних конфліктів є втрата людьми, в умовах всебічної цифровізації суспільства, своєї національної та соціальної ідентифікації. Визначено, що у цьому контексті особливого значення набувають викликані цифровою трансформацією зміни консолідуючих ціннісних орієнтацій суспільства, зокрема, зрушення у поведінковій і ціннісній сферах, що передусім характерні для країн, що більше інших просунулись у сфері цифровізації і, очевидно, немінучі і для держав інших країн які у міру сил впроваджують новітні цифрові технології. Зазначені тенденції закономірно розмили рівень соціального капіталу та довіри у суспільстві, значення якого для гармонійного та стабільного соціально-економічного та політичного розвитку складно переоцінити. При цьому в розвинених країнах становище ускладнюється тим, що в державах ліберального Заходу політика ідентичності, як правило, інтерпретується в негативних категоріях, розглядається не як інструмент консолідації та гармонізації суспільства, а як причина соціальних і міжнаціональних конфліктів. Зазначається, що в умовах інтенсивного формування нового, «цифрового» простору, на тлі повсюдного впровадження цифрових технологій у різні сфери життя, соціальні процеси розвиваються дуже стрімко, а то й сказати стихійно, що ускладнює здатність держави передбачати несприятливі події. Особливу небезпеку становлять прояви міжнаціональної напруженості, що зароджуються і в лічені дні розповсюджуються в Інтернеті, а потім переростають у повноцінні конфлікти. Робиться висновок, що ринкові механізми і цифрові технології самі по собі не вирішують численних проблем, що стоять перед сучасним суспільством. Ефективні рішення можливі лише на рівні скоординованих зусиль та політичної волі національних урядів за умови активного залучення громадськості.

Ключові слова: цифровізація, цифрові технології, міжнаціональні конфлікти, соціальна ідентифікація, дегуманізація, державне управління

Вступ

Поточний етап цифрової трансформації світу характеризується суперечливими тенденціями розвитку суспільств, які стають все більш взаємозалежними і водночас дедалі більш антагоністичними у сфері політики, ідеології, ціннісних культурно-історичних та цивілізаційних орієнтацій. Ці процеси мають значний вплив на державне управління у сфері протидії міжнародним конфліктам (Квітка, 2021). Спочатку пандемія COVID-19, потім військова агресія проти України продемонстрували уразливість світу перед спільними викликами та загрозами, важливість для вирішення актуальних сучасних проблем досліджень у галузі визначення впливу глобальної цифровізації на державне управління.

Ключовими вимірами сьогодення виступає цифрова технологічна сфера, в якій перетинаються глобальні тенденції науково-технічного розвитку та основні загрози соціально-економічній та політичній стабільності національних держав які досі залишаються основними суб'єктами міжнародних відносин, діяльність яких детермінована культурно-історичними, цивілізаційними рамками розвитку. У зв'язку із зазначеними тенденціями всесвітньо-історичного розвитку важливим завданням науки публічного управління є визначення напрямів пом'якшення кризових явищ сучасних соціокультурних, економічних та соціально-політичних трансформацій.

У цьому контексті особливого значення набувають викликані цифровою трансформацією зміни консолідуючих ціннісних орієнтацій суспільства, зокрема, зрушення у поведінковій і ціннісній сферах, що передусім характерні для країн, що більше інших просунулись у сфері цифровізації і, очевидно, неминучі і для інших країн які у міру сил впроваджують новітні цифрові технології.

Слід відзначити, що соціальна роль національної держави є важливою об'єктивною цінністю людського суспільства, а це означає, що для стабільного довгострокового розвитку соціуму необхідно знайти консенсус щодо гармонізації завдань збереження соціально орієнтованої національної держави та раціонального впровадження сприяючих процесу глобалізації сучасних цифрових технологій таким чином, щоб їх використання не

підривало соціокультурну сферу суверенних держав, не призводило до міжнародних та міжконфесійних конфліктів, а навпаки, сприяло консолідації та стійкості соціуму на базі прийнятних більшості населення цінностей та колективної ідентичності.

Мета дослідження полягає у визначенні основних аспектів і напрямків впливу цифровізації на механізми державного управління у сфері протидії міжнародним та міжконфесійним конфліктам у суспільстві.

Результати дослідження.

З часів винаходи друкарства, поширення грамотності спочатку серед вищих класів, а потім і серед ширших верств населення, розвитку преси та засобів масової інформації основою сучасної національної держави виступав комплекс соціокультурних цінностей, ідеологічного наративу та уявлень, що забезпечували певний рівень консолідації та колективної ідентичності членів суспільства як громадян держави-нації. Система освіти як державних, так і громадських інститутів, забезпечувала суспільству певну єдність поглядів щодо основних питань соціально-політичного розвитку. Історично функції підтримки зазначеної єдності цілей покладалися на ідеологію, носіями якої протягом багатьох віків виступали релігійні форми свідомості та сакральні інститути.

Втім, процеси глобальної секуляризації та емансипації другої половини ХХ – початку ХХІ століття, що особливо яскраво проявили себе в розвинених постіндустріальних країнах «колективного Заходу», призвели до того, що цінності самовираження стали домінувати над цінностями виживання, внаслідок чого соціально незатребуваним виявився наратив важливості забезпечення та підтримки певного рівня колективної політичної та соціокультурної ідентичності, орієнтованої на довгострокове соціально-політичне виживання суспільств як актора міжнародних відносин на рівні національної держави. Разом з тим, не викликав сумніву тезис про певний тип культури, що властивий даному суспільству та має для його представників самостійну цінність. (Inglehart & Weizel, 2012)

Той час характеризувався розвитком масової психології суспільства споживання та процесів зростання популярності та легалізації мультикультуралізму, що в крайніх своїх формах призвів до можливості

фактичного соціально-політичного диктату меншин. Більшість сучасних держав постіндустріального «колективного Заходу» зіткнулися з кризою колективної державно-політичної ідентифікації і розколотістю свідомості суспільства. Важливим аспектом цієї проблеми, що посилює її розвиток, стали кризові процеси в демографічній сфері та масштабний приплив іммігрантів з інокультурних та соціально-економічно менш розвинених держав, представники яких, на відміну від громадян громад-реципієнтів, як правило, у ментальному відношенні більш традиційні і не готові прийняти як обов'язковий «символ віри» ідеологію мультикультуралізму та рівності меншин.

Зазначені тенденції закономірно розмили рівень соціального капіталу та довіри у суспільстві, значення якого для гармонійного та стабільного соціально-економічного та політичного розвитку складно переоцінити. При цьому в розвинених країнах становище ускладнюється тим, що в державах ліберального Заходу політика ідентичності, як правило, інтерпретується в негативних категоріях, розглядається не як інструмент консолідації та гармонізації суспільства, а як причина соціальних і міжнаціональних конфліктів. Яскравим прикладом такого розуміння політики ідентичності є робота Ф. Фукуями «Ідентичність: прагнення визнання та політика неприйняття» (Fukuyama, 2020). Тим часом навіть відомий американський мислитель змушений визнати, що гіпертрофована увага до ідентичностей меншин болісно позначається на добробуті та моральному кліматі суспільства загалом. І це тим більше очевидно, що багато прогнозистів, зокрема, автори доповіді Національної розвідувальної ради США «Глобальні тренди 2030: альтернативні світи» та експерти Європейського парламенту, які опублікували доповідь «Глобальні тренди 2035: геополітика та міжнародна міць», вважають, що XXI століття буде століттям зіткнення цивілізацій, та світоглядів, а значить, і зіткнення ідентичностей.

Цифровізація призвела до посилення соціально-економічної сегрегації та нерівності у розвинених країнах, зростання соціокультурного розшарування суспільства, прискореного зниження рівня соціальної єдності та найсильніших протестних рухів у найбільш інноваційних містах, серед яких можна відзначити Нью-Йорк, Лондон,

центри передових технологій Кремнієвої долини, яку ще до пандемії COVID-19 стали масово залишати представники колись передового і «креативного класу», який вважався найбільш успішним. Зазначені тенденції змушують ставити питання про правомірність нової інтерпретації протестних соціальних процесів, в тому числі таких, що призводять міжнаціональних.

Вплив цифровізації на соціально-політичну психологію та ідентичність

На цей час склався пласт наукової літератури, присвячений дослідженням впливу цифровізації на трансформацію соціальної поведінки, на підставі аналізу якої можна говорити про певні тенденції у змінах поведінки, соціально-політичної психології та ідентичності громадян. Серед численних наслідків цифровізації виділяються вісім тенденцій, які різною мірою впливають на ступінь консолідації суспільства і які у зв'язку з цим важливо враховувати у державному управлінні для забезпечення безпеки соціуму та його стабільного довгострокового розвитку.

1. На порядок денний постають питання збереження гендерних ролей, що склалися. З'являється все більше наукових свідчень про те, що чоловіки гірше адаптуються до стрімких соціально-економічних змін, пов'язаних з технологічним розвитком, втрачають соціальні функції, що склалися століттями. В результаті деградує інститут сім'ї, дедалі більше дітей виховуються без батьків, виникають хронічні проблеми соціалізації.

Поширюється феномен фактичної самотності на тлі зростання віртуальної псевдоактивності (збирання «лайків», тисяч «друзів» та «фоловерів») у соціальних мережах. При цьому люди стають менш терпимими, більш інфантильними, нездатними до компромісу, оскільки орієнтуються на моделі та зразки, що диктуються популярними медіа та соціальними мережами (Twenge, 2019).

2. Віртуалізація реальності атрофує в людини здатність до співпереживання та знижує загальний рівень гуманності. Співчуття, емпатія йдуть на другий план, а нові цифрові технології створюють ілюзію можливості прожити, скоротивши реальні міжособистісні контакти до мінімуму і атрофуючи здатність «цифрової людини» до соціалізації, в тому числі і через нарцисизм,

що росте в атомізованому цифровому світі (Twenge, & Campbell, 2009).

3. Розвиток комп'ютерних ігор та різноманітних симуляторів віртуальної реальності, зростання впливу соціальних медіа призводять до спотворення сприйняття сучасного світу. У цьому контексті виникають проблеми ігрової залежності, питання поширення симуляторів, розроблених для військових, які породжують аж ніяк не віртуальну, а реальну агресію, яка посилюється після подібних ігор як у дітей, так і у дорослих. Одними з наслідків зазначених тенденцій стають ігрова залежність та феномен, який отримав назву «ігрового вдівства» (Zuboff, 2019).

4. Технологічні виклики етики, гуманітарної сфери посилюють розмивання консолідуючих цінностей, у результаті стає дедалі складніше знайти опорні точки колективної ідентичності, які можна прийняти переважно соціуму. Віртуалізація життя викликає побоювання, що саме песимістичний сценарій майбутнього є найбільш реальним. Прикладами дегуманізації, що відбувається через розвиток сучасних технологій, є особливості роботи операторів бойових безпілотників та офіцерів кібервійськ, які можуть дистанційно завдавати величезної шкоди критичній інфраструктурі, знищувати людей, не відчуваючи жодної особистої причетності – все відбувається як у кіно, у грі, а відплата завжди очевидно, що реальність не відчувається (Harris, 2015).

5. Мозок людини цифрової епохи втрачає навички довгострокової пам'яті за рахунок розширення пам'яті оперативної, яка сприяє вмінню працювати в умовах багатозадачності, але руйнує здатність до концентрації уваги та глибокого аналізу. Люди масово розучуються читати та розуміти довгі тексти. Цей факт також не дає підстав для оптимізму. Дані процеси викликають побоювання щодо якості політичної еліти в цілому, її здатності комплексно, стратегічно мислити, виробляти відповідні рішення, у тому числі формулювати та підтримувати цінності, що консолідують суспільство.

6. Загальне зростання соціальної недовіри, соціальної нерівності та конфліктності в «цифрових» суспільствах, зумовлених роботизацією та «фінансіалізацією» економіки, прекаріатизацією широких мас населення. Економіка великих даних

практично призводить до економії на масштабах, а й до дегуманізації. Сьогодні складно сказати, хто викликає більше співчуття – хрестоматійна людина на конвеєрі Генрі Форда або людина, що стала безликою функцією великих даних і мережевих технологій, що залежить від цифрових платформ. У сучасних обставинах дегуманізація обумовлена тим, що люди, заганні в рамки цифрових технологій, змушені піддаватися мережевому диктату, розплачуючись за цифровізацію довгостроковим погіршенням соціально-економічного стану (Stiglitz, 2020; Piketty, 2020). Причому уряди національних держав поки що не здатні щось змінити.

7. Все більше фахівців у трудовій сфері вказують на аж ніяк не очевидні вигоди віддаленої зайнятості. Корпорації економлять мільярди доларів на офісних приміщеннях, але їхні співробітники, які перебувають на віддаленому доступі, змушені зазнавати значних супутніх витрат. Зростання кількості позаштатних співробітників та «фрілансерів» також сприяє дезінтеграції суспільства та розмиванню колективної ідентичності – втрачаються можливості колективного захисту власних прав перед роботодавцем, розмивається почуття соціальної та професійної ідентичності. Роз'єднані люди не відчувають між собою солідарності. Згубно позначається на психологічному здоров'ї населення, викликане цифровізацією відсутність чіткого поділу життєдіяльності на зони роботи та відпочинку (Standing, 2020).

Роботизація та цифрові технології виключають дедалі більше людей із виробничих процесів, не підвищуючи рівень загального добробуту. Середній клас розвинених країн скорочується, бідні біднішають, а найбагатші багатіють небаченими досі темпами.

8. Знижується пізнавальна цінності цифрового простору. Здавалося, що Інтернет – зона свободи, можливостей пошуку інформації. Однак з часом стало очевидно, що інформаційний потік в Мережі абсолютно «заспамлений», все важче стає відрізнити правду від брехні («фейк-ньос»). Показово, що стурбованість сучасним станом суспільства висловлюють і відомі апологети цифровізації та креативної економіки. Так, наприклад, заявив про необґрунтованість власних завищених очікувань від розвитку

сучасної третинної економіки творець та багаторічний пропагандист концепції креативного класу Florida, R. (2018).

Втрата функцій освіти, що консолідують соціум на запобігання міжнаціональним конфліктам

Традиційним інститутом консолідації суспільства протидії міжнаціональним конфліктам, котрий формував загальні смислові рамки соціуму, виступала система освіти. Однак сьогодні цей механізм підтримання почуття громадянської причетності перестає працювати. Зазначений процес відбувається з різних причин. Зростання кількості освічених громадян, здавалося б, має сприяти розвитку та зміцненню сформованих освітніх систем у контексті їх впливу на соціальні відносини та колективну ідентичність, проте на практиці відбувається протилежне.

У країнах, уряди яких проводять політику мультикультуралізму, система освіти орієнтована на виховання в громадянах лояльності до множинності ідентичностей, тим самим розмиваючи в минулому більш поширені опорні точки самосвідомості. Водночас у результаті адаптації сучасних освітніх структур до потреб цифрової епохи та мережевої економіки освіта як така стрімко втрачає ореол сакральності та самостійної цінності [Твенге 2019; Радаєв 2020; Стендінг 2020], так само як втрачається і повага до освіченості. Освіта, у дедалі більшому ступені орієнтована не стільки на реальні знання, скільки на навички, *soft skills*, формує споживче ставлення до процесу навчання, що, своєю чергою, знижує морально-етичне значення освітніх інститутів.

Іншою негативною тенденцією, що впливає на формування загальногромадянського наративу механізмами освіти, є розмивання та заміщення інформаційного лекційного контенту превалюючими практиками семінарських занять та нових інтерактивних методів, які передбачають самостійний пошук інформації учнями. Теоретично подібний підхід має розвивати необхідні в цифровому мережевому суспільстві навички, проте на практиці він призводить до зниження освітніх стандартів, кругозору, глибини знань, навичок академічної культури, а також девальвації статусу експертної спільноти, оскільки у світі соціальних медіа

кожен громадянин претендує на володіння власною експертністю.

Для подолання негативних тенденцій розвитку особистості сьогодні необхідний позитивний інформаційний порядок денний. Про важливість у сучасних умовах конструктивного інформаційного порядку денного, що сприяє розвитку та підтримці здорової індивідуальної та колективної ідентичності, свідчать і такі автори, як Дж. Твендж, Фукуяма, Ф. Зімбардо та Н. Коломбе.

При цьому практично залишається незрозумілим, які механізми можуть бути використані для протидії негативним трендам, таким як міжнаціональні конфлікти. Практикуючим психологам, спеціалістам з реклами та маркетингу давно відомо про те, що свідомість людини обмежена і характеризувалася інформаційною перевантаженістю ще на зорі нового тисячоліття. Однак сьогодні внаслідок тотальної цифровізації цей вплив набув якісно нового характеру.

Вплив цифрових технологій на політичну поведінку

Політичні наслідки зазначених процесів складно прогнозуються в силу суперечливих оцінок домінуючих рис характеру вступу в пору соціально-економічної та політичної активності нового покоління Z. Фахівці вказують на соціальну поступливість, терпимість, толерантність і конформність покоління центеніалів, але при цьому відзначають його ецентричність, ранимість, вразливість і невдоволення навколишнім світом. Природньо виникає питання про межі толерантності цього покоління і його готовності переходити до активних дій і політичного протесту. Будь-які спроби визначити ці межі та спрогнозувати тенденції політичної поведінки представників покоління Z поки що носять ретроспективний порівняльний характер, спираються на досвід досліджень поведінки попередніх поколінь та спроб його екстраполяції. Так, наприклад, Г. Стендінг припустив, що наростаюча соціально-економічна нестабільність і напруженість у суспільстві, що поляризується, приведуть до формування класової свідомості, соціальної консолідації прекаріату, більша частина якого представлена молодим поколінням. Однак поки що не схоже, що виявляються якісь очевидні ознаки ідеологічної та ідейно-політичної мобілізації прекарних соціальних

груп. Більше того, особливості соціальної психології айдженерів, що фіксуються сьогодні, свідчать про їхню схильність не кидати виклик системі ззовні, а намагатися трансформувати її зсередини, дотримуватися стратегії «малих справ» (Standing, 2020).

Примітно в цьому зв'язку й те, що добре вивчені в даний час методики «люцій Facebook» реалізовувалися представниками покоління Y. З іншого боку, при егоцентризмі центеніалів, що відзначається (продовжує тренд, заданий ще міленіалами), супутньому зниженню навичок соціальної взаємодії в реальному житті offline, стає незрозумілим, чи можливе інституційне та інструментальне оформлення незадоволення, що накопичується в молодіжному середовищі, в практичну протестну і скоординовану політичну активність.

Міжнаціональні конфлікти у цифровому суспільстві

Індустріальна епоха «повстання мас» характеризувалася наявністю масових ідеологічних доктрин, які створювали для своїх послідовників бажаний образ майбутнього. У сучасних умовах бажаний образ майбутнього зник, на його місце прийшло відчуття аномії, беспорядності та катастрофізму. Тим часом, без віри в досяжність бажаного образу майбутнього у людей зникають стимули для боротьби за соціальні та політичні перетворення, які знаходять свій вихід в міжнаціональних та міжрасових конфліктах.

В умовах інтенсивного формування нового, «цифрового» простору, на тлі повсюдного впровадження цифрових технологій у різні сфери життя, соціальні процеси розвиваються дуже стрімко, а то й сказати стихійно, що ускладнює здатність держави передбачати несприятливі події. Особливу небезпеку становлять прояви міжнаціональної напруженості, що зароджуються і в лічені дні розповсюджуються в Інтернеті, а потім переростають у повноцінні конфлікти. У подібних ситуаціях у багатьох країнах використовується випереджальна реакція органів державної влади, яка неможлива без якісного інформаційно-аналітичного забезпечення їх діяльності, що багато в чому досягається засобами моніторингу.

Можна відзначити, що проведення такого моніторингу в галузі міжнаціональних відносин ускладнюється тим, що оцінці

підлягають не «мертві» зв'язки та відносини, а відносини між людьми з різними віруваннями, думками, цінностями, інтересами, устремліннями та іншими суб'єктивними проявами власної ідентифікації. Найважливішим етапом моніторингу є прогнозування, яке дозволяє підвищити якість управлінських рішень у галузі національної політики. Воно може не лише забезпечувати органам державної влади можливість реагувати на конфлікт, а й забезпечувати їх інформацією, достатньою для прогнозування ситуації та застосування алгоритму дій щодо запобігання негативним сценаріям. У будь-якому випадку, слід враховувати, що саме через соціальні мережі та Інтернет-сайти здійснюється поповнення рядів терористичних організацій а побутові конфлікти набувають національного забарвлення, і таким чином відбувається організація людей для участі в незаконних діях.

Висновки

Вирішити проблеми дегуманізації та збереження людства як такого, що в змозі запобігати міжнаціональним конфліктам можуть лише держави та відповідні механізми державного управління. Ринкові механізми і цифрові технології самі по собі не вирішують численних проблем, що стоять перед сучасним суспільством. Ефективні рішення можливі лише на рівні скоординованих зусиль та політичної волі національних урядів за умови активного залучення громадськості. Проте чи вистачить в урядів, які звикли керуватися у своїх діях ліберальними концепціями, які домінували в ідеологічній сфері протягом останніх тридцяти років, волі на те, щоб переглянути підходи, що стали традиційними, і шукати нові рішення – велике, значною мірою ідеологічне питання (Piketty, 2020).

Політика ідентичності як інструмент консолідації суспільства та запобігання міжнаціональним конфліктам має носити пояснювальний та гармонізуючий характер, бути науково обґрунтованою і при цьому психологічно прийнятною для суспільства. Водночас вплив цифровізації на трансформацію людського сприйняття змушує виробляти нові методи інформаційної боротьби, захисту ціннісного суверенітету суспільства від інформаційних атак різноманітних зовнішньополітичних як державних, так і недержавних акторів світової політики.

REFERENCES

- Florida, R. (2018). *The New Urban Crisis: How Our Cities are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class – and What We Can Do About It*. New York: Free Press.
- Fukuyama, F. (2020). Identity. *The desire for recognition and the politics of rejection*. Alpina Publisher. ISBN 978-617-7858-12-5
- Inglehart, R. & Weizel, C. (2012). *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881>
- Kvitka, S. (2021). Digital Transformation in the Context of the Concept of "Long Waves"; M. Kondratiev. *Public Administration Aspects*, 9(SI (1), 24-28. <https://doi.org/10.15421/152155>
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. Cambridge: Harvard University Press, 2020.
- Shane Harris. (2015). *@War: The Rise of the Military-Internet Complex*. Eamon Dolan/Mariner Books. ISBN 978-0544570283
- Standing, G. (2020). *The Precariat: The New Dangerous Class*. Ad Marginem Press.
- Stiglitz J. E. (2020). *People, Power, and Profits: Progressive Capitalism in the Age of Mass Discontent*. Alpina Publisher.
- Twenge J. M., & Campbell, W. K. (2009). *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement*. New York : Free Press.
- Twenge, J. M. (2019). *iGen*. RIPOL classic, 2019.
- Zuboff, Sh. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London : Profile Books.